

Николай Аретов

Институт за литература, Българска академия на науките

naretov@bas.bg

ORCID iD: 0000-0003-0488-5179

## Морал и идеология. Петко Славейков и „Ловчанският владика...“

Nikolay Aretov

Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences

**Morality and ideology: Petko Slaveykov and „The Bishop Lovech...“**

### Abstract

This paper analyzes an episode of the life of the young Petko Slaveykov, related to the comedy “The bishop of Lovech, or a misfortune of the watchmaker of Lovech” (1863) by Teodosiy Ikonomov and discusses the tension between morality and ideology. Slaveykov was a witness and took part in the events from 1847-1848, on which the comedy was based. The paper touches on the connection between the motif about the infidel wife, presented similarly in Molière’s play “George Dandin ou le Mari confondu”, the actual events and the political implications of the author, in the context of the Greek-Bulgarian ecclesiastical conflict.

**Keywords:** Petko Slaveykov; Teodosiy Ikonomov; Lovech, comedy; Greek-Bulgarian ecclesiastical conflict; morality; ideology

Без да навлизам в схоластична дискусия що е хумор и що е сатира, ще отбележа, че те се припокриват само частично, а в ежедневието и в медийните публикации обикновено са поставяни заедно. За сатирата е характерно негативно отношение към обекта, което не е задължително за хумора. Не винаги сатирата поражда смях или поне усмивки, до голяма степен това важи за текстовете, които ще бъдат разгледани тук. По правило сатирата е свързана с реални лица и събития, понякога тя директно разкрива идентичността на персонажите или назовава с разпознаваеми, леко променени имена. Петко Славейков също често, директно или индиректно, разкрива прототипите на сатиричните

си персонажи. И, разбира се, нерядко си понася последствията. Това важи с пълна сила за младежките му сатири срещу гръцки владичите. Гонен от тях и от български чорбаджии, младият учител Славейков е принуден да се мести от град на град и от село на село.

По различни поводи Петко Славейков свързва началото на своя път на книжовник с различни жанрове – опити в традициите на религиозната книжнина, исторически поеми и, на първо място – сатирични стихове, някои от тях не са запазени и се знаят от втора ръка. Всички те, с изключение на любовните му стихове, са натоварени с ясни идеологически внушения. Такъв е случаят с една от най-ранните му творби – сатиричното стихотворение „Прославило се Търново“, в резултат на което е принуден да напусне родния си град. След краткотрайни престои на различни места, през 1848 г. той попада в Ловеч. Тук се развива сюжетът, на който са посветени следващите страници. По-късно той влиза в историята на българската литература, свързана с друг автор от епохата, но Петко Славейков има отношение към него в житейски план, сюжетът попада и в мемоарните му творби. Интересни са нюансите в неговата интерпретация на тези и други събития, еволюцията ѝ във времето и според словесните жанрове, чрез които те са представяни – частни писма, статии и сатири, публикувани в пресата, по-късни мемоарни текстове.

В Ловеч Славейков е посрещнат добре, доволен е от предложената му учителска заплата. Тук той има възможност да отдели повече време на книжовни занимания. Тукашният млад (32 - годишен) владика Мелетий Ловешки (За него вж. Дмитриев-Петкович 1865: 26-27; Бакалов, Павлов и Маринов 2008: 128; Викентий 2001; Kiminas 2009: 54) го взима за секретар и го покровителства. По това време Славейков превежда от гръцки „Молебно послание от Търновския митрополит [Атанасий] към гражданите на Ловеч и населението на Ловчанската епархия с призив за подкрепа на Ловчанския епископ Мелетий“ (МППС-НА, к. 39, а. е. 1021. Цит. по Бонева 2020: 47, 49.) По-късно, през 1854 г. Петко Славейков ще стане секретар и на друг владика – плевенския Доротей.

Тези секретарства на патриаршистки владици, които са успоредни с широко коментираната му борба с гръцките владици, определено затрудняват изследователите, които предпочитат да не им отделят много внимание. В двутомната „документална хроника“ Здр. Дафинов, който не е обвързан с академичните институции, а и я публикува в едно склонно към ревизии време, се затруднява при представянето на тези факти:

Тези му постъпки разкриват неговата сложна духовна природа и противо-

речивите сблъсквания в нея на практицизма и идеализма му. В случая, от една страна, той е поласкан от вниманието на гръцкия духовен пастир и привлечен от възможността да припечели от секретарската си длъжност. От друга страна, чувства силни угризения, че е принуден да подпомага антибългарската дейност на гръцката пропаганда, и то в същото време, когато сам пише сатира против гръцкото духовенство. Утешава го само мисълта, че попаднал веднъж в лагера на врага, има възможност да го изучи по-добре отвътре, с което може да реабилитира донякъде временното отстъпление от позициите си на истински родолюбец. (Дафинов 1997: 67-68)

За участие в „антибългарската дейност на гръцката пропаганда“, разбира се, е меко казано пресилено да се пише, а казаното за мотивите на младия поет, са, разбира се, само догадки.

На 27 декември 1847 г., в писмо до Цвятко Недев Славейков споделя, че е благодарен на ловчанлии, че са го взели на работа и е доволен от определената му заплата – нещо, което рядко му се случва. (Славейков Т. 8, 1982: 14-15)

Няколко месеца по-късно, на 13 март 1848 г., след края на събитията, Славейков споделя с приятеля си Цвятко:

...нъ понеже ми стана препятствие на мисълта владиковото спадение защото ми беше велик помощник и за Писмовника, и за учителствованиято ми то малко что имам и аз пак скръб та не ти ся ни отговорих... (Славейков 1904: 18.)

Това писмо, подписано П. Р. Теменужный, е публикувано по-късно от Пенчо Славейков, но не е включено в осемтомното издание на съчиненията на Петко от 1978-1982 г. Вероятно заради представянето на владиката като „велик помощник“ на младия даскал и книжовник. Писмото фактически е написано след основната част от събитията, за които ще стане дума и заради които владиката е прогонен от града. Тези събития са чисто битови – владиката имал любовница, а съпругът ѝ разкрил връзката. По-късно на събитията ще бъде придаден някакъв патриотичен смисъл.

Младият Славейков има влюблива натура, литературните историци търсят обектите, на които са посветени популярните му навремето негови ранни любовни стихове и изреждат имената на две-три тревненки. Някои изследователи намекват, че няколко месеца по-рано в Севлиево самият Славейков е имал връзка с „шавливата“ съпруга на тукашния чорбаджи Стоян, а и с някакво сиромашко момиче, с което чорбаджицата искала да го сватоса. (Радев 2002: 206-207) В непубликувания приживе очерк „Чорбаджи Стоян“ Славейков разказва как чорбаджицата му бил казал:

„... ама че тя да те види, с очи ще те изяде, затуй не идвай у дома... Тя е стара, ама за младо душа дава, като котка за прясна риба.“ (...)

Можеше да ѝ даде човек около 45 години връст (...) Тя беше веќе жена преминала, но от онези жени, за които тогаз казваха туй – „ядва се още“. Всичко показваше у нея, че е била някога си лакомо парче. (Славейков, Т. 3, 1979: 129-130)

Пуританското морализаторство е последното нещо, в което може да бъде обвинен поетът. От писмата и дневниковите му записи научаваме, наред с другите, и за увлечение по млада търновска вдовица през 1851 г. Но в „Български притчи“, публикувани първо през 1882 г., Славейков е лаконичен:

В Севлиево прекарах 10 месеца и през това време се занимавах изключително с уроците си и препрочитане твърде жадно какви книги ми попаднаха в ръка, повечето от които си доставях от Габрово. (Славейков Т. 3, 1979: 24)

Събитията в Ловеч, към които П. Р. Славейков има отношение, пораждат няколко текста, които имат отношение както към извънбрачната любов, така и към църковната борба. Според Б. Йоцов още ранното стихотворение на П. Р. Славейков „Прославило се Търново“ има отношение към българо-гръцкия конфликт и църковната разпра.

Още през 1843 г., като учител в Долна Махала, Славейков написва „Прославило се Търново“, стихотворна сатира против местните владици Панарет и Неофит, която стига по препис до последния. (...) Омразата срещу гърцизма (...) намира и по-късно, в Ловеч 1847 г., израз в довършеното там „Огледало“, в което осмива гръцките владици в България, най-вече тия в Търново, Ловеч, Враца, София и Видин. Тая поема, която занася Славейков в Елена, (...) всъщност разширява, усложнява темата на „Прославило се Търново“. Славейков особено добре познава интимния живот на ловчанския владика Мелетий, отношенията му с някоя си хубава гъркоманка Мариола. Тоя мотив по-късно, през 1863 г. подхваща Теодосий Икономов в комедията си „Ловчанският владика или бела на ловчанския сахатчия“. (Вж. Йоцов 1929: 119.)

Сатирата „Прославило се Търново“ е публикувана само частично доста по-късно в „Български притчи“ (1882), с пояснението „Доколкото помня, тя се захващаше тъй...“ (Славейков, Т. 3, 1979: 7; вж. и Баева 1968: 85.) „Огледало“ също не е запазена, сам Славейков изгражда около историята на творбата един доста разгърнат сюжет. Тя била написана в Ловеч, била изпратена в Свищов, за да се печата в Букурещ, но се загубила; Славейков мислел, че сатирата за втори път е изгубена при падането му в Дунава, но тя се оказала оцеляла, обаче

след това била открадната от Павел (Грамадов) и Бонев, ръкописът отново оцелява, но остава непубликуван. (Вж. Славейков, Т. 3, 1979: 33; вж. и Трифонов 1914.)

Всъщност Славейков, който се ползва с покровителството на ловчанския владика Мелетий, наистина представя сюжета, но не в стихотворението „Прославило се Търново“, а в спомените си „Български притчи. История на записването им“, като го свързва не с 1843 г., когато вероятно е писана сатирата, а с 1847-1848, когато наред с другото пише и „Огледало, сатира в стихове, в която ядовито подигравах и осмивах изобщо гръцките владци в България, най-вече търновски, ловчански, врачански, софийски и видински“ (Славейков Т. 3 1979: 25-26.)

Именно в „Български притчи“ Славейков представя пикантния сюжет за владиката:

Частният живот на Мелетия не беше твърде от непорочните. В Ловеч живееше сахатчия един, по име Костаки, който водеше жена из Битоля, наричаема Мариола. Мелетий беше се влибил в Мариола и често ходеше да я посещава. Костаки, като се догажда каква е работата, нагласява няколко турци и с тях извардва владиката у дома си и го заключва в стаята на жена си. Стана голям скандал. Из Търново дохожда нарочно митрополски протосингел, по име Каракехая, да разгледва работата. Тоя последний щом пристигна, изпрати Мелетия в Търново, отдето го проводиха в Цариград, и за да покрие донейде скандала, улови се да съди гражданите, защото са допуснали да запират по някакъв начин Мелетия.

Докато Мелетий стоеше тъй затворен, аз се възползвах от случая, отидох в митрополията и скритом намерих тайната му кореспонденция, от която зех само десетина писма, които ми се виждаха най-любопитни. Повечето от тия писма бяха любовни, разменени между Мелетия и Мариола, но имаше и едно от никомидийски в Цариград митрополит, което съдържаше тайните наставления на Фенер към гръцките владци в България, как въобще да се отнасят към възраждащия се тогава българизъм и какви средства да употребяват в борбата си против неговото разпространение. Тези инструкции бяха олицетворение на гръцка лукавщина и образец на византийщина.[...] Това писмо [...] аз го предадох (заедно с шест медни български пари, намерени на Трапезица в Търново, от които една на носеше името на цар Тодор) на хаджи Захария [Княжески], който тогава наскоро мина през Ловеч, когато вторий път отиваше за Русия. Любовните писма на Мелетия и те сториха пари. Протосингелът, Каракехаята, осредоточи обвинението си по случката с Мелетия върху Никола Терзиоглу, първий тогава човек в Ловеч, който бе повикан на духовен съд в Цариград пред патриарха. Аз дадох на Николая тия писма да си послужи с тях и той чрез тях можа да се оправдае и да увини Мелетия, но на вторий ден след оправдаването му той ся помина в Цариград от холерата. (Славейков Т. 3 1979: 27-28.)

Славейковата интерпретация, писана десетилетия след събитията, е недвусмислено идеологизирана, а може би и не съвсем точна по отношение на фактите. Сериозни съмнения срещу достоверността на сведенията от този спомен изказва Ю. Трифонов (Трифонов 1914). Според него Славейков едва ли е бил „непримирим враг на гръцките владици през 1843 г.“, може би е изпъден от търновското училище заради „някоя любовна случка“, а езикът на сатирата „Прославило се Търново“ предполага тя да е писана по-късно. На неудобната теза на Ю. Трифонов възразяват К. Косев, С. Баева и др. Не са ми известни данни и за предполагаемата от Трифонов „любовна случка“. Но е явно желанието епизодът да бъде обвързан с църковната борба и представата за пъклените планове на фанариотите, а косвено и с българската древност (старите монети).

\* \* \*

„Ловчанският владика или бела на ловчанският сахатчия“ на Т. Икономов не съответства на жанровото определение комедия, сложено от автора, на места фарсовите елементи могат и да породят смях, но общата атмосфера и финалът не са комични. Както посочват изследователите, пиесата е предназначена по-скоро за четене (Каракостов 1972: 240-244); тя е поставяна на сцена през Възраждането може би само един път, според спомени на Хр. Зографски. (Каракостов 1973: 580) Комедията е публикувана през 1863 г. в Болград<sup>1</sup>, а според началната бележка на автора тя „е написана още на 1857 г.“ (Пенев Т. 1 1962: 73) В края авторът, който по това време е един от сътрудниците на Г. Раковски, пояснява:

[...] ми сме са научили за основните начала и за някои други потребни дреболии от вървежа на работата от покойнаго Симеона Неткова Ловчанца, който беше ученик в киевската духовна семинария, дето и почина на 1854 лето.

В заключение ще притурим, че владиката ловченски – Мелетий на име, ако не ни е изменила паметта, след като не можа да го оправдае патриаршията при сичките си грижи и усилия, изпрати се на Св. гора на покаяние и ето че четем сега за него в 9-та брой на „Съветникът“:

Научавами са, че нашите отвъд калето комшии – гръцката Патриархия проважда одного Екзарха до Кампанийския и Струмишкия владици, да събере от тях парите, които са дължни на киното на Патрика (види се, че на вересия са станали на времето владици). Патриархията са обещава да награди тогози Екзарха после с една българска епархия, зер ний българии-

---

<sup>1</sup> Надолу творбата се цитира по това издание с незначителни промени в нормализирането на езика, в скоби се посочват страниците.

те сми мушии на гърците... Не е излишно да кажем и кой е този Екзарх. Той е бивший Ловченский владика, когото преди десетина години [Грешка: трябвало да са рече, преди петнайсет години. – Бел. Т. И.] В. Църква за простъпките му низложи го от архиерейския му чин и го затвори в един манастир в Св. гора, а сега го е простила, довела в Ц-град и служи по църквите като владика... (с. 100)

Според друга версия П. Р. Славейков разказва случая на Икономов в 1852 г. Мелетий е споменат и на поне още едно място в тогавашната книжнина. Българинът на руска служба Константин Петкович го откърва в Атон и също го представя в негативен план:

На Света гора, по манастирите и в Карея има много архиереи в оставка, които, поживели в България лет 7 или 8, пристигат тук доброволно и недоброволно, купуват килия и живеят като паши, без да мислят за нищо друго освен за чубука и за стомаха си. В Карея се запознах с един архиерей, който е прогонен от България – от Ловеч: той платил на патриарха 80 000 пиастри, за да му позволи да служи литургия, да си купи богата килия, живее спокойно, задоволено и дори с известен разкош. За да не му доскучава веднъж в годината пътешества по манастирите и живее по 10 – 15 дена там, където знае, че има прясна риба или старо вино. А литургиите по манастирите и ръкополаганията за свещеници и дякони се финансират със суми, събирани в България от нашите братя. (Дмитриев-Петкович 1865.)

За да допълни свидетелствата за представяните събития Икономов помества в края на книгата и стихотворението „За ловченский владика“, за което казва, че е „написано от одного нашего стихотворца още по него време в Одеса[...] познато, вярваме на мнозина в ръкопис“. (с. 99) Оказва се, че неназованият стихотворец е описал „малко инак хода на работите, но то нищо не значи, защото авторът или е тъй бил известен, или пък е мислил да даде по-голяма важност на делото“. Неточността, според Икономов, е в това, че от сахатчия съпругът е станал куюмджия [т.е. златар] и че той, връщайки се от черква, „заваля владиката на одъра със ступанката му“.

Икономов не е пряк свидетел на събитията, разиграли се години преди написването на пиесата, и очевидно внася свои идейни акценти. Без да се приема непременно написаното от Славейков като достоверен документ, различията между неговия вариант на събитията и версията на Икономов все пак заслужават внимание. При Славейков по-категорично става дума за любов, Мариола е от Велес (което, разбира се, не значи непременно „гъркиня“ или „гръкоманка“), а Николаки умира от холера. При Икономов трансформациите са по посока на идеологически по-категорични внушения. Друг е въпросът, че те

може да се дължат и на развитието на слуха преди да стигне до автора на пиесата.

Славейков, от когото едва ли би могло да се очаква прекалено морализаторстване, за разлика от Икономов, е пряк свидетел на събитията, по-късно също внася патриотични елементи в сюжета. В замяна на това се появяват документи за коварните замисли на гръцките владци – една много актуална по това време тема. Заслужава внимание и промяната на отношението към Мелетий, който в писмото, писано непосредствено след скандала, е представен като „велик помощник“ на младия книжовник, а по-късно е представен сред враговете на „възраждащия се тогава българизъм“. По-късно и изследователите, с изключение на трезвия Ю. Трифонов, охотно поставят акцент върху антифанариотските настроения и свързват Мелетий със само частично запазените Славейкови сатири срещу гръцките владци.

\* \* \*

Когато реалните събития попадат в литературата, авторите, съзнателно или не, ги подвеждат към някакъв вече съществуващ модел, някаква наративна структура. Това се отнася до всеки разказ, литературен или не, устен или писмен. По същият начин и възприемателите (читатели, слушатели, зрители) са склонни да възприемат текстовете, а и реалните събития през призмата на някакъв познат модел. Мотивът за невярната жена е древен и широко разпространен. Той е особено характерен за драматургията, открива се в по-старите фарсове и комедии по целия свет. Една от класическите му разработки е „Жорж Данден“ (George Dandin ou le Mari confondu, 1668) на Молиер, която, казват, също имала реални прототипи. Комедията е превеждана и на български през Възраждането.<sup>2</sup> Но преди това същият мотив присъства и в българската възрожденска книжнина на съвременна тема, като също се свързва с действителни случаи (Вж. Вж. Димитров Т. 1, 1895: 312-315.), той може да бъде открит в „Митология Синтипа философа“ на Софроний, а и във фолклора.

Вариантът на Т. Икономов разгръща мотива и въвежда допълнителни лица, събития и дори сюжетни линии, които имат връзка с реалните събития. Те не се разиграват в традиционната патриархална (селска) среда, а в града, заявената в заглавието професия на героя е градска, свързана по-скоро с „модерния“ за времето си бит. Натоваарването на

---

<sup>2</sup> През 1872 г. Ив. Лилев публикува в превод от румънски „Георг Данден или излъган мъж“, творбата е посрещната с голям интерес. През същата година К. Величков побългарява комедията като „Георги против господаря си“ и я поставя в Цариград. (Вж. Каракостов 1973: 459-460.)

сюжета с идеологически внушения променя и обекта на сатирата. При Молиер Жорж Данден е окарикатурен, докато в българската пиеса сатирата е насочена към развратния гръцки владика и ни по-малко развратната гръкоманка и нейната майка. Редом с колебливия сахатчия Стойче застава неговият приятел Драган (името е значещо), който му дава кураж и измисля плана за залавянето на владиката на местопрестъплението. Самият план отсъства у Славейков. Слугинята Добра пък е типичната образцова традиционна българка, която е привързана към Стойчо и е готова да му помогне. Градските „големци“ Никола и Тончо също подкрепят клетия сахатчия. Малко неочаквано за днешния читател и турският управник („аенинът градски“) застава на страната на българите и дори оковава в букаи владиката – една доста сурова мярка за прелюбодеяние. Всички те могат да бъдат разглеждани като различни варианти на архетипния образ на помагача.

Функцията на злодея е предоставена на гръцките духовници – владиката, неговия дякон Григор и протосингела на търновския митрополит. Редом с тях стои и кокона Кириака, майката на невярната съпруга, която на няколко пъти е определена като „пезевенка“ на собствената си дъщеря. Най-категорична е Добра: „А пък майка ѝ! За нея вече няма и хората: дърта куторонца, джедия и пезевенка, и на кого още, на дъщеря си!!...“ (с. 78)

Персонажи, подобни на Кириака, по-късно ще се появят в драмата на Т. х. Станчев „Анатема“ (1872) и в други творби от епохата. По типичния за възрожденската литература начин положителните герои доста пространно говорят за злощастията на българите, а злодеите, на първо място владиката, не пропускат възможността да се саморазобличат в монолози.

Въпреки въведените допълнителни герои, събития и перипетии, сюжетът не е завършен. Съдбата на Стойчо е неясна – той стреля срещу дякона и в същия миг сам „като мъртъв пада долу“. Авторът заявява, че „с турянето веригите на краката владикови“ завършва „комедията“, а след това вървежът на работите става „трагичен“ (с. 98), но той е представен не на сцената, а като прозаична заключителна част, наречена „Развързка“. В нея присъстват и по-радикални, почти бунтовни действия:

Ступанката Николчова [т. е. съпругата на българския големец, който съди в Цариград владиката и бива отровен] като чува за безчовечно причинената смърт на драгийт ѝ ступанин, в огъня си отгоре запаля владишкият чифлик – лятно живелище, нейде във или покрай града. (с. 99)

В комедията са маркирани сюжетни възможности, които остават неразгърнати. Те са свързани със слугинята, която също носи значещо

име - Добра. От една страна, тя е ухажвана, не прекалено настойчиво, от дякона Григор, който по-скоро следва примера на владиката, иска да е в крак с него. От друга страна, между нея и господаря ѝ Стойчо като че ли преминава някаква искра, която обаче не довежда до самостоятелна любовна сюжетна линия, която би се разгърнала също извън брака. Като се има предвид и че предисторията на брака между Стойчо и Мариола напълно отсъства от драмата (както впрочем и характерното за епохата вменияване на вина на оженилия се за гъркиня българин), може да се стигне до извода, че любовта не представлява интерес за конструкции от типа на „Ловчанският владика“, въпреки че те са посветени точно на отношенията между двата пола. Славейков като че ли допуска, че става дума за любов („Мелетий беше се влюбил в Мариола“). Впрочем, любовта по правило не привлича и Молиер, при когото прелюбоденията обикновено имат корисни мотиви, както е и в най-познатата му комедия „Тартюф“. Отношенията между двата пола в пиесата на Т. Икономов са сведени до изобличаването на чуждия прелюбодеец (което ще рече и запазване на невярната своя жена), дори с цената на провокиране на задълбочаване на прелюбоденията и на още по-голямото му публично огласяване, което все пак не може да не е компрометиращо и за съпруга.

\* \* \*

Драмата на Т. Икономов не предизвиква особен интерес сред съвременниците. Малко повече внимание ѝ отделя единствено В. Д. Стоянов, приятел на автора, но и той не е много щедър в оценките. Според него:

Описанието на характерите е сполучливо, описанието на действието е исторически вярно (действието отговаря на историческата правда), езикът е хубав и наистина трогва дълбоко всеки българин.[...] що се отнася обаче до драматическата форма, тук ни се струва, че тя е много несполучлива или по-скоро формата на това съчинение изобщо не е драматическа[...] толкова само отбелязваме, че е изградена на действителна случка, която преди около 30 години се е случила в Ловеч[...] (Стоянов, Т. 2, 2001: 5.)

Статията „Българската литература“ (1863) е публикувана на чешки. На друго място В. Д. Стоянов споменава: „В „Критическа притурка към Народни листи“ от 1863 г., бр. 1, с. 28 излезе една наистина малка, но доколкото мога да преценя, много сполучлива рецензия за това съчинение на г-н Икономов.“ (Стоянов, Т. 2, 2001: 24.) Повече от четири десетилетия по-късно, в обширна статия, насочена към бъл-

гарската публика, В. Д. Стоянов ще се върне към „Ловчанският владика“:

[...] та при срещата си с Икономова последният ни показваше и четеше произведенията си в ръкопис, също тъй ни е чел и комедията си, която не ни се аресваше, защото в нея имаше големи кусури, особено затова, че беше изпъстрена с някои и други изрази, на които мястото не е на сцената. И понеже тази пиеса бе излязла на бял свят с такива недостатъци, то, доколкото ми е известно, не е била представявана никъде. (Стоянов, Т. 2 2001: 141.)

Пиесата е спомената поне на два пъти от Т. Шишков, но мнението му е почертано негативно, по-негативно отколкото мнението му за „Криворазбраната цивилизация“, с която сравнява творбата на Икономов:

А колкото за „Ловчанският владика“ цял целеничък е скверен и не го бива никак за сцена; той може да се нарече повече сатира, а не комедия, и сатирата диктувана от времето и обстоятелствата, ако и да излага с факти работата както си е, но никога комикът не трябва да допусне тази волност. („Понятие за смешното и комическото или що е собствено комедия“. Цит. по: Марков 1981: 275; вж. и с. 526.)

Изследователите на Българското възраждане също като че ли не отделят подобаващо място на пиесата на Т. Икономов – един от най-ранните опити в жанра. Общата оценка следва мнението на възрожденците – „действието е исторически вярно“, но пиесата е „изпъстрена с някои и други изрази, на които мястото не е на сцената“. И двата елемента от тази оценка могат да бъдат проблематизирани.

Особено строг към пиесата е Б. Пенев: „Като имаме предвид нейното съдържание и нейните груби недостатъци, кой знае дали трябва да се радваме много, че [Икономов] е намерил материални средства да я издаде.“ „[...]реализмът е доведен до цинизъм и порнография[...]“ Тъй че порнографията не е нещо ново в българската литература; неин същински родоначалник в литературата ни е Теодосий Икономов.“ Пенев 1977: 560-561).

Днешният поглед не открива нищо чак толкова „скверно“ в творбата, нищо, което да не може да се намери в текстове на Славейков, Каравелов, Ботев, дори на епископ Софроний Врачански. А в тезата, формулирана от В. Д. Стоянов, може да се разчете твърдението, че в името на голямата „историческата правда“ конкретните факти могат и да останат на по-задан план.

Без да настоява непременно за някакво пряко въздействие, съпоставянето между „Жорж Данден“ и „Ловчанският владика“ заслужава

внимание. Общите елементи на двете творби не се изчерпват с общия мотив. Още при Молиер се открива обвързването му със социална сатира, насочена към определени класи – от една страна, аристокрацията, а от друга – сродилите се с нея богати буржоа. Бедите на Жорж Данден произтичат от това, че си е взел в някакъв смисъл „чужда“ жена. Същото важи и за ловчанския сахатчия. И двамата се стремят да огласят греха на съпругите си (един житейски избор, който едва ли е задължителен), и за двамата развръзката съвсем не е комична. И двамата имат своите помагачи, наистина твърде различни, и в двете творби има и втора любовна интрига, която остава на по-заден план. Постановянето на българската пиеса в контекста на Молиеровата творба косвено опровергава и почти единодушното мнение на критиците и литературните историци, че „Ловчанският владика“ е непристойна и затова неподходяща за сцената творба.

За литературната история комедията на Теодосий Икономов представлява интерес в няколко отношения. В нея се наблюдава процесът на преминаването на реални събития, познати и други текстове, в литературна творба. Това „олитературяване“ е свързано с въвеждане на ясни идейни внушения, които приемат формата на сатира. Славейков споделя тези внушения, като при него има известно разминаване между частните писма и публикуваните по-късно спомени. Творбата представлява опит да се навлезе в жанра комедия, заявен още в подзаглавието. В нея доминира сатирата, която не предизвиква смях, за разликата от фарсовия вариант на жанра, например Славейковата комедия „Малакова“. Малко неочаквана е реакцията на съвременниците и на по-късните литературни историци, които споделят сатиричното отношение към гръцкия владика, но са доста строги към скромните възможности на автора, осъждат това, което пресилено определят като „порнография“. Морализаторството надделява над идеологията, нещо нетипично при разглеждането на българската книжнина от епохата.

## Литература

- Баева, С. Петко Рачов Славейков. Живот и творчество. 1827-1870. София: БАН, 1968. [Baeva, S. Petko Rachov Slaveykov. Zhivot i tvorchestvo. 1827-1870. Sofiya: BAN, 1968.]
- Бакалов, Г., Павел П., Б. Маринов. Ловчанска епархия. Минало и настояще. София, Синодално издателство на БПЦ, 2008. [Bakalov, G., P. Pavlov, B. Marinov. Lovchanska eparhiya. Minalo i nastoyashte. Sofiya, Sinodalno izdatelstvo na BPTS, 2008.]
- Бонева, В. Архивът на Петко Р. Славейков. Ръкописно наследство.

- София: Фабер, 2020. [Boneva, Vera. Arhivat na Petko R. Slaveykov. Rakopisno nasledstvo. Sofiya: Faber, 2020.]
- Викентий, Архимандрит хаджи. Ловчанските митрополити от покръстването до наши дни. [[https://www.pravoslavieto.com/life/bg\\_ierei/lovchanski\\_mitropoliti/index.htm](https://www.pravoslavieto.com/life/bg_ierei/lovchanski_mitropoliti/index.htm). Посетен на 1 юни 2021]. [Vikentiy, Arhimandrit hadzhi. Lovchanskite mitropoliti ot pokrastvaneto do nashi dni. // pravoslavieto.com. Poseten na 1 yuni 2021.]
- Дафинов, Здр. Титанът на Възраждането. Документална хроника за живота и делото на Петко. Р. Славейков. София: Родина, 1997. [Dafinov, Zdravko. Titanat na Vazrazhdaneto. Dokumentalna hronika za zhivota i deloto na Petko. R. Slaveykov. Sofiya: Rodina, 1997.]
- Димитров, Г. Княжество България. Т. 1, София: 1895. [Dimitrov, G. Knyazhestvo Balgariya. T. 1, Sofiya: 1895.]
- Дмитриев-Петкович, К. П. Обзор Афонских древностей, Санкт Петербург 1865. [Dmitriev-Petkovich, K. P. Obzor Afonskih drevnostey, Sankt Peterburg 1865.]
- Икономов, Т. Ловченският владика или Бела на ловченският сахатчия. Комедия в три извършвания. Болград. В училищната печатница. 1863. [Ikonomov, Teodosiy. Lovchenskiy vladika ili Bela na lovchenskiy sahatchiya. Komediya v tri izvarshvaniya. Bolgrad. V uchilishnata pechatnitsa. 1863.]
- Йоцов, Б. Петко Рачев Славейков. - В: Български писатели. Т. 2, София: 1929, с. 119. Електронно изд. <http://liternet.bg/publish10/bjocov/prslaveikov.htm>. [Yotsov, B. Petko Rachev Slaveykov. - V: Balgarski pisатели. T. 2, Sofiya: 1929, s. 119. Elektronno izd. <http://liternet.bg/publish10/bjocov/prslaveikov.htm>.]
- Каракостов, Ст. Българският възрожденски театър на освободителната борба. София: Наука и изкуство, 1973. [Karakostov, St. Balgarskiyat vazrozhdenski teatar na osvoboditelnata borba. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1973.]
- Каракостов, Ст. Българският театър. Средновековие. Ренесанс. Просвещение. София: Наука и изкуство, 1972. [Karakostov, St. Balgarskiyat teatar. Srednovekovie. Renesans. Prosveshthenie. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1972.]
- Марков. Г. (съст.) Българска възрожденска критика. София: Наука и изкуство, 1981. [Markov. G. (sast.) Balgarska vazrozhdenska kritika. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1981.]
- Пенев, Б. История на новата българска литература. Т. 3, София: Български писател, 1977. [Penev, B. Istoriya na novata balgarska literatura. T. 3, Sofiya: Balgarski pisatel, 1977.]
- Пенев, П. Христоматия по история на българския драматичен театър.

- Т. 1, София: 1962. [Penev, P. Hristomatiya po istoriya na balgarskiya dramatischen teatar. Т. 1, Sofiya: 1962.]
- Славейков, П. Р. Съчинения. Т. 3, Автобиографични творби, биографии и исторически очерци. София: Български писател, 1979. [Slaveykov, P. R. Sachineniya. Т. 3, Avtobiografichni tvorbi, biografii i istoricheski ochertsii. Sofiya: Balgarski pisatel, 1979.]
- Славейков, П. Р. Съчинения. Т. 8, Писма. София: Български писател, 1982. [Slaveykov, P. R. Sachineniya. Т. 8, Pisma. Sofiya: Balgarski pisatel, 1982.]
- Славейков, Пенчо. Писма от П. Р. Славейков. – СБНУНК, XX, 1904. [Slaveykov, Pencho. Pisma ot P. R. Slaveykov. – SbNUNK, 20, 1904]
- Стоянов, В. Д. Съчинения. Т. 2, София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2001. [Stoyanov, V. D. Sachineniya. Т. 2, Sofiya: Akad. izd. Prof. M. Drinov, 2001.]
- Трифонов, Ю. Спомените на П. Р. Славейков за първото му затваряне и за първата му песен против гръцките владици. – Сп. БАН, кн. IX. 1914. Ел. изд. [https://liternet.bg/publish17/iu\\_trifonov/izbrani/spomenite.htm](https://liternet.bg/publish17/iu_trifonov/izbrani/spomenite.htm) [Trifonov, Yu. Spomenite na P. R. Slaveykov za parvoto mu zatvaryane i za parvata mu pesen protiv gratskite vladitsi. – Sp. BAN, kn. IX. 1914. El. izd. [https://liternet.bg/publish17/iu\\_trifonov/izbrani/spomenite.htm](https://liternet.bg/publish17/iu_trifonov/izbrani/spomenite.htm)]
- Kiminas, Demetrius. The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitanates with Annotated Hierarch Catalogs. Wildside Press LLC, 31 март 2009. ISBN 978-1434458766. с. 54. Посетен на 5 юни 2021.